

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ

В статті розглянуто дослідження смислового простору психологічної категорії життєвого досвіду за допомогою методу семантичного диференціалу. Здійснено виокремлення факторів, які є ключовими у побудові особистістю свого життєвого досвіду. Такими факторами є емоційний, змістовний та смисловий компоненти досвду. Проведено аналіз значущості цих компонентів для представників контрольних та експериментальних груп. Виявлено значне переважання смислового компоненту життєвого досвіду для переселенців та змістовного для мешканців стабільних регіонів України. Проаналізовано готовність представників обраних груп до отримання нового досвіду. Виявлено, що найбільшу готовність виявляють мешканці прикордонних із зоною АТО територій, найнижчу - військові, які проходять службу у зоні АТО.

Ключевые слова: *життєвий досвід, семантичний диференціал, семантична структура життєвого досвіду, градуйовані шкали, компоненти життєвого досвіду, готовність до отримання нового досвіду*

Постановка проблеми. У наш час більшість дослідників вважають життєвий досвід як потужний механізм, що дозволяє нам орієнтуватись та адаптуватись до навколишньої дійсності. Відомий український психолог О.М. Лактіонов визначає життєвий досвід, як психологічне утворення, яке дає можливість не тільки використовувати відповідні задачі знання, вміння та навички, але і певним чином адаптуватись до умов життя, взаємодіяти із навколишнім світом, інтерпретувати події в світі та себе в цих подіях [3]. Ю.М. Швалб виокремлює структурні компоненти досвіду та їх функції: 1) ситуаційний компонент забезпечує можливість побудови дії у новій ситуації без проб та помилок; 2) діяльнісний фіксує структури власної діяльності суб'єкта; 3) особистісний систематизує й інтегрує систему «життєвої філософії» особистості. Системоутворюючий фактор досвіду – орієнтація на стабільність світу [7]. У сучасному нестабільному житті перед людиною все частіше стає завдання переорієнтації у навколишній дійсності. Саме тому дослідження проблематики життєвого досвіду стає актуальним та необхідним. Проте на даний момент експериментальне дослідження життєвого досвіду в психології зіткнулось із низкою проблем. Це пов'язано не

тільки із тим, що це поняття в психології є недостатньо розробленим, теоретична розробка цієї категорії у психологічній літературі зустрічається все частіше, проте емпіричний інструментарій дослідження цієї проблематики є досить скудним. До того ж для вирішення практичних задач, які стають перед сучасними психологами, необхідно дати характеристику поняттю життєвого досвіду не тільки з науково-теоретичного погляду, але і з точки зору відображення його суб'єктивного образу у повсякденній свідомості людини. При вирішенні даної задачі необхідно проникнення у смисловий простір цього явища не тільки на рівні індивідуальної свідомості людини, а й на рівні масової свідомості. Для вирішення цієї задачі нами була обрана техніка семантичного диференціалу. Український дослідник В.Ф. Петренко у своїй роботі обґрунтовує, що саме семантичні простори виступають моделлю категоріальних структур індивідуальної та суспільної свідомості, а їх побудова дозволяє дослідникам реконструювати картину світу [5].

Техніка семантичного диференціалу була розроблена Ч. Осгудом та групою американських вчених. У своїй роботі «Вимірювання значення» вчений запропонував цю техніку для виміру конотативного значення об'єктів. Конотативне значення поняття – це той стан, який слідує за сприйняттям символу-подразника і передує осмисленим операціям із символами та поняттями [4]. Конотативне значення пов'язане із особистісним сенсом, соціальними установками, стереотипами та іншими емоційно насиченими, слабо структурованими і мало усвідомленими формами свідомості. При використанні методу семантичного диференціалу вимірювані об'єкти оцінюються по ряду біполярних градуйованих шкал, полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів. Оцінки понять за різними шкалами корелюють один з одним, і з допомогою факторного аналізу можливе виявлення висококорелюючих шкал, та групування їх у чинники. Об'єднання шкал в чинники дозволяє перейти від опису об'єктів за допомогою ознак, заданих шкалами, до опису за допомогою невеликої кількості категорій-факторів, які представляють зміст об'єкта (поняття) у вигляді сукупності цих факторів [2].

Метою дослідження є виявлення психосемантичного простору категорії життєвого досвіду. Для вирішення цієї задачі необхідна побудова такого простору та виокремлення факторів, які представляють зміст цієї психологічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Процедура побудови семантичного простору психологічної категорії життєвого досвіду, включає реалізацію наступних завдань:

1. проведення процедури оцінювання;
2. математичне опрацювання отриманих емпіричних даних за допомогою факторного аналізу;

3. змістовний аналіз даних та побудова семантичного простору поняття.

Координатами об'єкта в семантичному просторі є його оцінки за низкою біполярних градуїзованих оцінних шкал. Протилежні полюси цих шкал задаються за допомогою вербальних анонімів. Для того, щоб шкали відображали діапазон сприйняття певного об'єкта, при їх побудові використовується асоціативний метод. Психологічним механізмом, який забезпечує взаємозв'язок та групування шкал у фактори, є явище синестезії [1]. Це дозволяє перейти від опису життєвого досвіду за допомогою ознак, заданих шкалами, до його змістовного опису за допомогою категорій- факторів.

У дослідженні прийняли участь 110 осіб, з них:

- переселенці (особи, які були вимушені залишити місця свого постійного проживання у зв'язку із військовим конфліктом на сході України та окупацією автономної республіки Крим) у кількості 20 осіб (18% загальної виборки), вік респондентів з 18 до 61 року, із них 40% чоловіків та 60% жінок;
- мешканці прикордонних із зоною АТО територій у кількості 28 осіб (25% загальної виборки), вік респондентів від 18 до 55 років, серед них 43% чоловіків та 57%- жінок;
- мешканці стабільних регіонів України (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька та Київська області). До складу групи входять 46 осіб, що складає 40% загальної виборки, віком від 18 до 61 року, 26% групи чоловіки та 73%-жінки;
- військовослужбовці, що проходять службу у зоні АТО. Ця група складається із 16 осіб (15% загальної виборки) чоловічої статі.

Такий склад виборки пов'язаний із ситуацією яка склалась на сході країни, та необхідністю надання психологічної допомоги тим верствам населення, яке постраждало від військового конфлікту. Життєвий досвід представників деяких із цих категорій є доволі важким і це викликає труднощі у побудові перспективи майбутнього.

У нашому дослідженні за допомогою опитування було розроблено семантичний диференціал до складу якого входять дванадцять біполярних градуїзованих семибальних шкал. Ці шкали були сформльовані нами в ході опитування респондентів. При подальшому аналізі цих шкал були виявлені такі, які відповідають емоційному компоненту досвіду, це 3 шкали: «світлий – темний», «приємний- неприємний» та «тяжкий- легкий». Наступні три шкали, «зрозумілий- незрозумілий», «безсмыслений – повчальний» та «потрібний- непотрібний», відповідають смислового компоненту особистісного досвіду. Змістовний компонент виражений у наступних шкалах: «насичений- порожній», «скудний-різноманітний», «широкий-вузький». Також була виявлена категорія готовності до

отримання нового досвіду, яка представлена такими шкалами як «гнучкий – жорсткий», «постійно змінюючийся- стабільний», « такий, що дає свободу- обмежуючий».

Нами було проведено дослідження семантичної структури життєвого досвіду особистості із чотирма обраними категоріями населення. Результати розподілу ведучих компонентів досвіду представлені у таблиці 2.1

Таблиця 1.

Ведучий компонент життєвого досвіду	Переживання	Смисл	Зміст	Не визначились
Переселенці	15%	60%	25%	-
Мешканці прикордонних із зоною АТО тер.	11%	43%	25%	21%
Мешканці стабільних регіонів	17,5%	30,5%	39%	13%
Військові АТО	18%	44%	38%	-

Згідно із даними, отриманими в результаті проведення дослідження першої експериментальної групи (групи переселенців) найбільшого значення набуває смисловий компонент життєвого досвіду, 60% респондентів надають йому перевагу. Для 25% учасників цієї групи найбільш значущим компонентом життєвого досвіду є зміст, тобто ті події, які відбувались у житті людини. Для 15% таким компонентом є емоційний компонент життєвого досвіду.

Емоційний компонент життєвого досвіду у представників цієї групи має переважно позитивну оцінку (80%), тобто респонденти цієї групи переживають свій досвід як позитивний, незважаючи на ситуацію вимушеного переселення.

Смисловий компонент учасники цієї групи оцінюють, як найбільш значущий. При цьому найвищу позитивну оцінку отримала така характеристика життєвого досвіду як «потрібний», найнижчу – така характеристика як «зрозумілий». Тобто представники цієї групи вважають свій досвід потрібним, проте досить незрозумілим. Потрібно зазначити, що негативна оцінка смислового

компонента життєвого досвіду, тобто зазначена незрозумілість та беззмістовність власного досвіду, була отримана у респондентів, які переживають свій досвід як негативний.

Змістовний компонент життєвого досвіду представники цієї групи оцінюють як позитивний, тобто досвід для них є насиченим, широким. Дешо нижчу, проте позитивну оцінку отримала така характеристика як різноманітність досвіду.

Для представників другої експериментальної групи (мешканці прикордонних із зоною АТО регіонів) найбільш значущим є смисловий компонент життєвого досвіду (43%). Змістовний компонент індивідуального досвіду є найбільш значущим для 25% респондентів. Емоційному компоненту надають перевагу 11% респондентів. Проте ще 21% учасників цієї групи не можуть визначитися із провідним компонентом досвіду, для них всі структурні компоненти мають однакову оцінку.

Емоційний компонент життєвого досвіду для представників цієї групи є переважно позитивним. Проте 21% респондентів переживають свій досвід як негативний. Переважною негативною характеристикою досвіду є така його характеристика як важкий (43%). Переважною позитивною характеристикою – світлий (100%).

Смисловий компонент досвіду є позитивним у переважній частині респондентів 93%. Найвищу позитивну оцінку отримала така характеристика життєвого досвіду як повчальний, найнижчу – зрозумілий. Тобто представники цієї групи вважають, що їх особистісний досвід є повчальним.

Змістовний компонент індивідуального досвіду для респондентів даної групи є позитивним, найвищу оцінку має така характеристика як насиченість, дещо нижчі показники надані таким характеристикам як різноманітність та широта досвіду.

Представники третьої експериментальної групи (мешканці найбільших регіонів України) найбільшого значення надають змістовній компоненті свого життєвого досвіду 39% респондентів надають йому перевагу перед іншими. Для 30,5% найбільш значущим є смисловий компонент. Та 17,5 % опитаних надають перевагу емоційному компоненту життєвого досвіду. Для 13% представників цієї групи виділити найбільш значущий компонент життєвого досвіду неможливо, для цих респондентів всі три компонента мають однакове значення.

Емоційний компонент досвіду для 39% представників цієї групи переживається як негативний. Слід зазначити, що позитивні оцінки емоційного компоненту досвіду є досить стриманими, із 61% респондентів, які переживають свій досвід як позитивний, лише 22% надають йому високу оцінку (від 5 балів із 9 можливих). Переважною негативною характеристикою життєвого досвіду є «важкий». Така

біполярна шкала як «приємний-неприємний» має найменше негативних оцінок. Найвищу позитивну оцінку отримала така характеристика як світлий.

Смисловий компонент представники цієї групи оцінюють як позитивний у 100% випадків. Слід зазначити, що в цьому випадку відсутня кореляція між переживанням емоційного компоненту досвіду як негативного та його оцінкою як такого, що не має сенсу. Найбільшу позитивну оцінку отримала така характеристика досвіду як потрібний, найменшу – повчальний.

Змістовний компонент досвіду респонденти цієї групи переважно оцінюють як найбільш значущий. Тільки 9% представників цієї групи оцінюють цей компонент життєвого досвіду негативно, інші надають йому позитивну оцінку. Слід зазначити, що вік респондентів, які оцінюють свій досвід як скудний, порожній та вузький починається із 37 років, молодь оцінює змістовний компонент власного досвіду позитивно. Найбільшу позитивну оцінку має така характеристика досвіду як насиченість.

Для представників четвертої експериментальної групи (військово-вслужбовці, що проходять службу у зоні АТО) найбільше значення набуває смисловий компонент життєвого досвіду – для 44% респондентів, також значущим є його змістовний компонент 38% респондентів обирають його як найважливіший. Емоційному компоненту досвіду надає перевагу 17% представників цієї групи.

Емоційний компонент досвіду 38% респондентів переживають як негативний. При цьому 50% опитуваних переживають свій досвід як важкий, проте за шкалою «приємний-неприємний» не було отримано жодної негативної оцінки. Найбільшу позитивну оцінку отримав такий емоційний компонент досвіду як світлий.

Представники цієї групи смисловий компонент індивідуального досвіду оцінюють як позитивний 62% та негативний 38%. Найчастіше негативну оцінку отримала така характеристика досвіду як незрозумілий та непотрібний. Слід зазначити, що негативна оцінка смислового компоненту особистісного досвіду корелює із негативним переживанням емоційного компоненту досвіду.

Змістовний компонент досвіду для 38% представників цієї експериментальної групи є найбільш важливим. Всі респонденти (100%) оцінюють його як позитивний, тобто вважають свій досвід насиченим, різноманітним та широким.

Розподіл значення компонентів життєвого досвіду для представників 4х експериментальних груп представлений на рис.1.

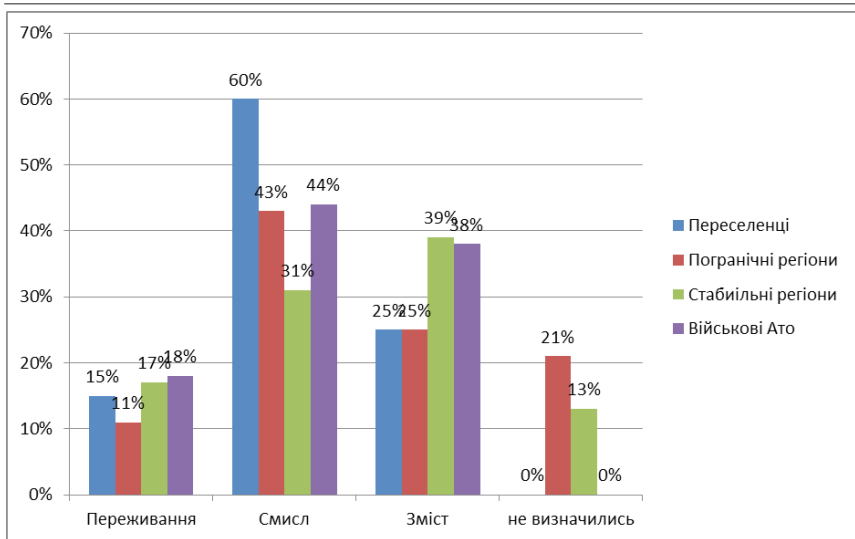

Рис.1. Розподіл значення компонентів життєвого досвіду для представників 4 експериментальних груп.

В результаті проведення дослідження категорії готовності до придбання нового досвіду нами були отримані наступні результати, які представлені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Категорії населення	Готовність до отримання нового досвіду	Відсутність готовності до отримання нового досвіду	Не визначились
Переселенці	50%	30%	20%
Мешканці прикордонних із зоною АТО тер.	64%	22%	14%
Мешканці стабільних регіонів	67%	16%	17%
Військові АТО	38%	62%	0%

Таким чином ми можемо зробити висновок про те, що найбільшу готовність до придбання нового досвіду демонструє третя експериментальна група (мешканці стабільних регіонів) 67% респондентів, наступна друга група - 64% (мешканці прикордонних із зоною АТО тер.), 50% представників першої групи (переселенці) виявили

готовність до придбання нового досвіду, серед представників четвертої групи тільки 38 % виявляють таку готовність. Найбільшу неготовність до того щоб почати отримувати новий досвід виявили військові, що проходять службу в зоні АТО 62% респондентів.

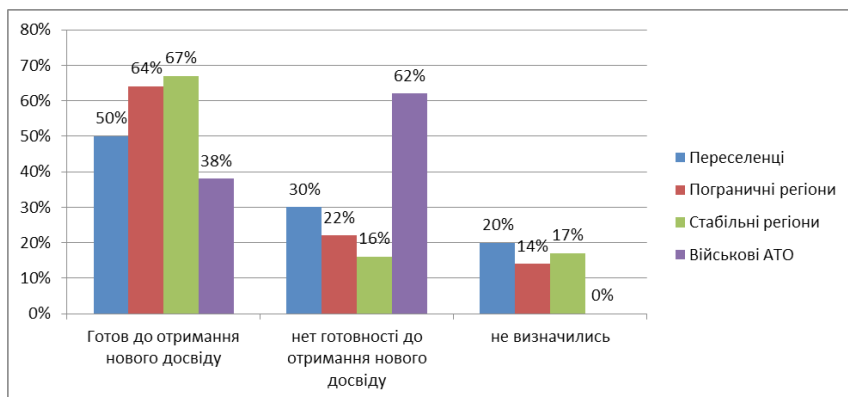

Рис.2. Готовність до отримання нового досвіду для представників всіх експериментальних груп.

В групі переселенців готовність до отримання нового досвіду виявили 50% респондентів при цьому коефіцієнт готовності 0,45. Неготовність до отримання досвіду виявили 30% респондентів -0,23. 20% респондентів не визначились із своєю індивідуальною готовністю до придбання нового досвіду.

Мешканці прикордонних із зоною АТО територій переважно готові до отримання нового досвіду 64%, коефіцієнт 0,45. Неготовність до отримання нового досвіду демонструють 22% респондентів (-0,18). 14% представників цієї групи не визначились із готовністю до придбання нового досвіду.

Найвищу готовність до придбання нового досвіду продемонструвала третя експериментальна група (мешканці стабільних регіонів) 67% респондентів цієї групи виявили цю готовність (0,24 коефіцієнт готовності), 16% респондентів цієї групи не готові до отримання нового досвіду (-0,33) та 17% не визначились із готовністю.

Учасники четвертої експериментальної групи займають найбільш жорстку позицію по відношенню до цієї характеристики життєвого досвіду. Тільки 38% респондентів цієї групи виявили готовність до отримання нового досвіду (рівень готовності 0,3), 67% учасників групи не готові до отримання нового досвіду, при цьому рівень відсутності готовності досить високий 0,64. Серед респондентів цієї групи немає тих, хто не зміг визначитися із готовністю, тобто представники цієї групи не вагаються із власною позицією.

Данні про рівень готовності до отримання нового досвіду представлені у таблиці 3.

Таблиця 3.

Категорії населення	Готовність до отримання нового досвіду	Відсутність готовності до отримання нового досвіду
Переселенці	0,45	-0,23
Мешканці прикордонних із зоною АТО тер.	0,45	-0,18
Мешканці стабільних регіонів	0,24	-0,33
Військові АТО	0,30	-0,64

Таким чином можна зазначити, що найвищий коефіцієнт готовності до отримання нового досвіду був зафіксований нами у представників 1 та 2 експериментальних груп (0,45 із 1). Маючи на увазі, що 50% та 64% із загальної кількості респондентів цих категорій зазначили свою відкритість до отримання нового досвіду, можна констатувати, що представники цих груп, потрапляючи в умови, коли необхідно змінюватись та змінювати своє життя у 50-60% випадків виявляють готовність до цього. І тільки 30% та 23% переселенців та мешканців пограничних із зоною АТО територій потребують при цьому сторонньої допомоги. Коефіцієнт неготовності до отримання нового досвіду при цьому є невеликим 0,23 та 0,18 відповідно.

Для мешканців стабільних територій, серед яких ми отримали найбільшу кількість респондентів готових до отримання нового досвіду (64%), коефіцієнт готовності дорівнює 0,24, що є найнижчим показником серед усієї вибірки. Тобто представники цієї групи здебільшого демонструють відкритість до нового, проте ця готовність до нового є доволі стримана та вибіркова.

Серед представників 4 вибіркової групи тільки 38% продемонстрували готовність до отримання нового досвіду, коефіцієнт готовності при цьому 0,3. Інші ж 62% на момент проведення дослідження показали категоричну неготовність до сприйняття змін та необхідності змінюватися, коефіцієнт неготовності 0,64.

Висновки. На основі проведеного аналізу психосемантичного простору психологічного поняття життєвого досвіду нами була виявлена структура цього поняття та виокремлені фактори, які у своїй сукупності представляють його зміст. Такими факторами є емоцій-

ний, смисловий та змістовний компоненти досвіду. Кожен із цих факторів може превалювати, чи навпаки мати невелике значення у життєвому досвіді кожної конкретної людини, проте кожен із них є присутнім у тому чи іншому ступені.

У нашому дослідженні приймали участь чотири експериментальні групи. При цьому для переселенців, та мешканців прикордонних із зоною АТО територій найбільшого значення набуває смисловий компонент життєвого досвіду. Для мешканців стабільних регіонів – змістовний, тобто події, які відбувались в їхньому житті. Для військових, які проходять службу у зоні АТО, майже однакового значення набувають смисловий та змістовний компоненти досвіду. Емоційний компонент у представників цієї групи є найвищим 18%, небагато менше цій компонент стає ведучим для мешканців стабільних регіонів. Найменшого значення емоційний компонент набуває для мешканців прикордонних із зоною АТО територій.

У сучасних умовах все більшого значення набуває вміння та готовність людини до постійних змін. У нашому дослідженні найбільшу готовність до отримання нового досвіду продемонстрували мешканці прикордонних із зоною АТО територій та переселенці. Військові АТО не є відкритими для отримання нового досвіду.

Перспективними напрямками подальших досліджень може стати окремий аналіз факторів, які представляють зміст психологічного поняття життєвого досвіду та їх вплив на формування людиною перспективи власного життя.

Список використаних джерел

1. Артемьева Е.Ю. Описание структур субъективного опыта: контекст и задачи / Е.Ю. Артемьева, Ю.К. Стрелков, В.П. Серкин // Мышление. Общение. Опыт. Межвузовский тематический сборник. – Ярославль: ЯрГУ, 1983. – С.991–08.
2. Дробот О.В. Професійна свідомість керівника: навчальний посібник / О.В. Дробот. – К.: Талком, 2016. – 339 с.
3. Лактіонов О.М. Координати індивідуального досвіду / О.М.Лактіонов. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 366 с.
4. Осгуд Ч. Приложение методики семантического дифференциала к исследованиям по эстетике и смежным проблемам / Ч. Осгуд, Дж. Суси, П. Танненбаум. // Семиотика и искусствометрия. – М.: Мир, 1972.
5. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В.Ф. Петренко. – М.: МГУ, 1983. – 176 с.
6. Швалб Ю. М. Психологические формы фиксации жизненного опыта / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н. В.Чепелевої. – К.: Міленіум, 2005. – Т. 2. – Вип. 3. – С. 14-20.

References

1. Artem'eva E.Ju. Opisanie struktur subektivnogo opyta: kontekst i zadachi / E.Ju. Artem'eva, Ju.K. Strelkov, V.P. Serkin // Myshlenie. Obshhenie. Opyt. Mezhevuzovskij tematiceskij sbornik. – Jaroslavl': JarGU, 1983. – S.99–108.
2. Drobot O.V. Profesiynna svdomist' kerivnika: navchal'nij posibnik / O.V. Drobot. – K.: Talkom, 2016. –339 s.
3. Laktionov O.M. Koordinati individual'nogo dosvidu / O.M.Laktionov. – Harkiv: HNU imeni V.N. Karazina, 2010. –366 s.
4. Osgud Ch. Prilozhenie metodiki semanticheskogo differenciala k issledovanijam po jestetike i smezhnym problemam / Ch. Osgud, Dzh. Susi, P. Tannenbaum. // Semiotika i iskusstvometrija. –M.: Mir, 1972.
5. Petrenko V.F. Vvedenie v jeksperimental'nuju psihosemantiku: issledovanie form reprezentacii v obydennom soznanii / V.F. Petrenko. – M. : MGU, 1983. – 176 s.
6. Shvalb Ju. M. Psihologicheskie formy fiksacii zhiznennogo opyta / Ju. M. Shvalb // Aktual'ni problemi psihologii: Psihologichna germenektivka / Za red. N. V.Chepeleva. – K.: Milenium, 2005. – T. 2. – Vip. 3. – S. 14-20.

Павленко О.В. Особенности психосемантического пространства жизненного опыта

В статье рассматривается исследование смыслового пространства психологической категории жизненного опыта при помощи метода семантического дифференциала. Выделены факторы, которые являются ключевыми в построении личностью своего жизненного опыта. Такими факторами являются эмоциональный, содержательный и смысловой компоненты опыта. Проведен анализ значимости данных компонентов для представителей контрольных и экспериментальных групп. Выявлено преобладание смысловых компонентов жизненного опыта для переселенцев и содержательного для жителей стабильных регионов Украины. Проанализирована готовность представителей выделенных групп к получению нового опыта. Выявлено, что наибольшую готовность проявляют жители приграничных с зоной АТО территорий, наименьшую - военнослужащие, которые проходят службу в зоне АТО.

Ключевые слова: *жизненный опыт, семантический дифференциал, семантическое пространство жизненного опыта, компоненты жизненного опыта, готовность к приобретению нового опыта*

Pavlenko O.V. Features psychosemantic space of vital experience

The article discusses the study of semantic space of the psychological category of life experience by the method of semantic differential. The factors that are key in building a personality of his experience. These factors are emotional, meaningful and conceptual components of experience. The analysis of the significance of these components for members of the control and experimental groups. Revealed the predominance of the semantic components of life experience for immigrants and meaningful for the residents of the stable regions of Ukraine. Analyzed the willingness of selected groups to receive a new experience. It is revealed that the greatest willingness is shown by the residents of the border zone ATO territories, the lowest - soldiers who are serving in the ATO area.

Keywords: *life experience, semantic differential, semantic space of life experience, the components of life experience, openness to new experience*